

Antioh Cantemir

II

Activitatea diplomatică

La 1731, deși numai de 22 de ani, Antioh Cantemir fu numit rezident¹⁾ la Londra pentru a restabili bunele relații între Anglia și Rusia, întrerupte dela 1720 (cînd flota engleză a intrat în golful finic, amenințînd, fără succes, pe țarul Petru cel Mare) și reluate, cu mari rezerve, în 1726 supt forma unei neînsemnate convenții comerciale.

Această numire—care, după unii biografi, s-ar datori recunoștinții împărătesei, iar, după alții, dorinții unor miniștri de a îndepărta dela curte, pe cale onorabilă, pe un rival atît de primejdios prin calitățile sale strălucite—Antioh a primit-o, cum ne spune abatele Venuti (primul său biograf) «cu o mare bucurie, dîndu-și samă cît de mult va putea folosi din călătoria prin țări străine, unde spera să-și îmbogățească spiritul cu noi cunoștinți».

La 1 Ianuarie 1732, Antioh Cantemir părăsi Moscova și oprindu-se, în trecere prin Prusia, citeva zile la Berlin, unde fu găzduit de ambasadorul rus Jagujinski, plecă la Haga pentru a se înțelege acolo în privința viitoarei sale activități cu contele Golovkin, un ambasador cu mare experiență în materie diplomatică. În Olanda, cea dintâi grijă a lui fu să-și cum-

1) Rang diplomatic inferior ambasadoru

pere un număr de cărți bune și să trateze cu librarul Goyet tipărirea cunoscutei lucrări a tatălui său *Descrierea Moldovei*¹⁾.

La 30 Martie 1732, Antioh Cantemir sosște la Londra și după câteva zile se prezintă în audiență la regele Angliei George II. Nu se știe exact instrucțiile primite de Antioh dela vicecancelarul rus contele Ostermann, în ziua plecării sale din Rusia. Trebuie să presupunem însă că el n-a avut de tratat nicio chestie importantă, fiindcă în acest caz guvernul rus ar fi trimis un diplomat mai în vîrstă și mai experimentat și nu un începător. Pentru moment prezența lui Antioh la Londra avea scopul de a realiza între cele două curți o apropiere sinceră, care cerea multă prudență și oarecare abilitate în comportare cu miniștrii engleji, calități care nu i-au lipsit lui Antioh Cantemir, cu tot caracterul său deschis și onest, rămas nealterat, în ciuda unei activități diplomatice desfășurate neîntrerupt timp de 12 ani în atmosfera unei cariere, unde intriga și ipocrizia singure asigură succesul.

Din primele zile, Antioh Cantemir notează în depeșele sale tot ce găsea vrednic de atenția curții rusești (diversele zvonuri politice, relațiile sale cu miniștrii altor țări, chestii de etichetă care ar putea interesa pe țarina Rusiei, etc.), raportînd regulat asupra împlinirii ordinelor primite dela Petersburg. Știrile mai importante sau secrete se trimeteau în scrisori cifrate (întrucît în diplomație nu e socotit ca un lucru rușinos a cetii scrisori străine), precauție adesea inutilă, fiindcă Antioh află în curînd că «ministerul englez are obiceiul de a deschide scrisorile tuturor ambasadurilor străine, avînd în serviciu, în acest scop, oameni iscusîți la descifrarea cifrului în orice limbă». Din această pricină el cere, în depeșa dela 1 Maiu 1733, să i se trimeată un alt sistem de cifru.

1) În cartea sa *Viața și operele lui D. Cantemir*, București 1924, G. I. George Pascu spune la pg. 25 următoarele: «Incercarea lui [Antioh Cantemir] de a tipări *Descriptio* la Haga, unde se oprise un moment din drum, nu reuși». Probabil afirmația D-lui Pascu corespunde realității, întrucît biograful Stolunin în studiul său *Kneazj Antioh Cantemir v Londone* (Prințul Antioh Cantemir la Londra) nu spune nimic despre rezultatul demersului făcut de Antioh la librarul olandez, iar criticul Belinski afirmă în chip precis: «La Haga, Antioh Cantemir comandă unui librar să-i tipărească lucrarea tatălui său *Descrierea istorică și geografică a Moldovei*, dar această lucrare n-a fost tipărită» (Belinski, *Opere complete*, vol. 4, pg. 71).

Ultimele cercetări au stabilit că s-a tipărit numa harta Moldovei alcătuită de D. Cantemir.

Deasemenea, Antioh constată, în scurt timp, că salariul care i-a fost fixat la 3000 de ruble pe an, este prea mic pentru a putea trăi la Londra și respecta eticheta ce se impunea unui ambasador în diverse împrejurări oficiale sau particulare. De aceia el scrie la Petersburg să-i sporească salariul, subliniind că reprezentanți ai unor țări cu mult mai mici decât Rusia primesc de două ori cit el. Toate scrisorile și intervențiile lui au rămas însă infructuoase, încit fără veniturile sale personale—care nu erau prea mari—i-ar fi fost foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să îndeplinească funcția sa de ambasador.

A doua zi după sosirea sa la Londra, Antioh Cantemir, după sfatul ambasadorului dela Haga, făcu o vizită contelui Kinsky, ambasadorul Austriei, care îi întoarse vizita imediat și în curînd se legară între ei raporturi amicale, dictate dealtminteri și de interesele politice ale ambelor imperii. În schimb relațiile lui cu ceilalți ambasadori străini au întîrziat foarte mult, din pricina că aceștia din urmă pretindeau ca Antioh să le facă prima vizită, ceia ce el socotea ca nedemn pentru prestigiul rusesc, așteptînd din partea lor primele vizite. Cu un cuvînt s-a repetat și cu Antioh Cantemir ceia ce se întimplase cu predecesorii săi. Problema nesperioasă a vizitelor a fost pe vremea aceia o problemă de rangul întăiu, ca o importantă chestie politică, stîrnind multe discuții în cercurile politice rusești. Psihologiceste lucrul e explicabil. Smulși din somnul lor oriental, de mina de fier a lui Petru cel Mare, oamenii de stat ruși capătă, mai ales după zdrobirea puternicei Suedii, conștiința că aparțin unei mari puteri europene și simt nevoia să fie recunoscuți ca atare de reprezentanții altor țări.

De aceia, primele conversații ale rezidentului rus cu ministrul de externe englez au adus în discuție titlul de împărat, pe care Angliea nu-l recunoștea țărilor ruși, și numirea, din partea ei, a unui «personaj distins» ca ambasador la Petersburg. Problema «titlului» fu respinsă sistematic de miniștrii engleji cu toate că Antioh Cantemir nu pierdea nicio ocazie ca s-o pue din nou în discuție, fiind îndemnat mereu de curtea imperială rusă. În ce privește numirea unui ambasador englez la Petersburg, după multe negocieri, Antioh putu în sfîrșit să comunice guvernului rusesc că Angliea a «binevoit» să numească pe lordul Forbes în calitate de ambasador extraordinar cu con-

diŃiea ca Ńi Rusia să trimeată un ambasador cu acelaŃ titlu. La ıntrebarea guvernului rus, dacă curtea londoneză ar fi mulțmit ca tot lui Antioh să i se confere calitatea de mai sus, ministerul englez răspunse favorabil, Ńi astfel poetul diplomat deveni ambasador extraordinar, fără ca să i se sporească, odată cu titlul, Ńi leafa.

În anul 1733, se iveŃte un conflict european pe chestia tronului polonez. Se ıncordeaz relațiile dintre Rusia Ńi Franța din pricina că aceasta din urmă ajută cu armele pe Stanislas Leszczyński. Guvernul rusesc trebuia să adinceasc raporturile sale cu Anglia ca s-o cıŃtig de partea lui Ńi, ın caz de nevoie, să obține un ajutor militar. În acest scop Antioh Cantemir a avut o serie de ıntrevederi cu miniștrii engleji, dar fiindcă Anglia nu avea niciun interes să se alieze cu una sau cealaltă dintre puterile beligerante (singurul ei scop fiind să ıntreție raporturi ostile ıntre Franța Ńi Rusia), cabinetul din Londra se mărginea la răspunsuri neclare Ńi la promisiuni vagi, Ńi, asigurând pe ministrul rus de simpatia Ńi prietinia lui, nu ıntreprindea nimic ın folosul Rusiei, care avea nevoie de ajutorul grabnic al flotei engleze ımpotriva citorva unități franceze ce patrolau ın Marea Baltică.

În curınd Rusia termină războiul, fără niciun ajutor străin, cu cucerirea Danzigului. Anglia a servit Rusia prin aceea că nu s-a amestecat ın conflict ın favoarea dușmanilor ei.

O altă chestie care preocupă, ın această vreme, guvernul rusesc este tendința de a rupe alianța Suediei cu Franța care putea oricınd să determine pe aliatul său dela nord la un războiu contra Rusiei, ceea ce nu i-ar fi convenit deloc acesteia din urmă fără o flotă puternică Ńi fiind ocupată ın Polonia. Speranța Rusiei se ındreapt din nou ctr Anglia. Dar, caŃi ın alte chestii, silițiile lui Antioh de a convinge Londra pentru o alianță cu Suedia (evident cu participarea Ńi a Rusiei) n-au dat niciun rezultat, Petersburgul izbutind, ın cele din urmă, să ınchee, fără Anglia, o alianță defensivă cu statul vecin.

Cu toate că tratativele cu Anglia n-au dus, de multe ori, la rezultatul dorit de guvernul rusesc, Antioh Cantemir n-a fost niciodată ınvinuit pentru aceasta. Dimpotrivă, guvernul rusesc părea chiar că este mulțămit de el. Pe de altă parte, Ńi la Londra el s-a bucurat de multă considerație, mai ales ın cercul fa-

miliei regale, luînd adesea parte la serbările și întrunirile dela curte. Cu aceiaș simpatie și stimă el era tratat de miniștrii engleji, deși în chestii pur politice ei nu erau destul de sinceri cu tinărul diplomat.

Părăsind Londra, după o ședere de 6 ani, Antioh va trimete la Petersburg un lung raport, în care va face o caracterizare fină a regelui și a miniștrilor engleji din acel timp. Scoțînd în evidență scăderile personajelor descrise, el găsește expresii pline de spirit. Astfel vorbind despre sistemul de corupție a primului ministru Robert Walpole, Antioh spune că acest om «cunoaște bine slăbăciunile națiunii sale și o poate duce ori unde vrea, întrebuițînd cu succes hățurile de aur»; despre fratele acestuia, Horațiu Walpole, un diplomat mediocru, care după maniera vremii vorbea foarte prolix și confuz, Antioh face această remarcă: «Nu știi dacă am dreptate, dar mie mi se pare că poliloghia, pe care domnul Horațiu o întrebuițează în discuții, îi înăbușă judecata».

Deși s-a familiarizat răpede cu limba engleză, putînd ceti în original pe istoricii și filosofii britanici, mai ales pe Locke (iar fiind la Paris, va cere să i se trimeată operele lui Rowning și Swift), Antioh Cantemir n-a făcut niciun efort — ba chiar a evitat — să lege relații în societatea engleză, limitîndu-se mai mult la cunoașterea ei livrescă. În schimb el se atașează, la Londra, de un cerc de literați italieni, devenind, în scurt timp, unul dintre intimii acestui «mic club», unde se discută filosofie, literatură și artă într-un spirit de voieșie și prietinie. Lucrul acesta nu trebuie să ne pară curios dacă ne gîndim că Antioh vorbea italiana tot așa de bine ca un italian curat.

La Londra, dedicîndu-se, în orele libere, ocupațiilor din diferite domenii spirituale, Antioh studiază algebra, fizica, termină traducerea istoriei lui Justin, începută în Rusia, transpune pe Anacreon în versuri rusești, compune satire (termină a 6-a și începe a 7-a), fabule, pregătește un dicționar rus-francez, etc.

Aproape e imposibil să nu te miri cum acest prinț rus, de origină moldovenească cu reminiscențe tătărești, a putut să se adapteze cu atita ușurință la o civilizație așa de deosebită de viața din Rusia. E cu neputință pentru noi să ne imaginăm cît de profund îl va fi izbit contrastul enorm dintre starea de lu-

cruri din asiatica lui patrie adoptivă, unde pământul și oamenii erau proprietatea suveranului, și instituțiile Angliei constituționale. În orice caz unui om luminat ca el formele de viață din Occident trebuie să-i fi smuls sincere accente de admirație, chiar dacă unele aspecte ale libertății din Angliea i-au pricinuit și neplăceri. Astfel la 1735, apărură la Londra, în limba franceză, *Lettres moscovites*, niște impresii de călătorie ale unui Locatelli, care făcuse o călătorie prin Rusia, ofensatoare pentru curtea, miniștrii și poporul rusesc. La protestul lui Antioh, ministrul englez Harrington promite să interzică traducerea acestei cărți în englezește, însă roagă ca împărăteasa Rusiei să-l scuze dacă totuș nu va izbuti să împiedice acest lucru, «fiindcă libertatea poporului în Angliea merge până acolo, încît el tipărește zilnic, fără nicio teamă, scrieri împotriva propriului său rege».

Cînd orientări politice noi îi vor dicta Rusiei să se impace cu Franța, tot Antioh Cantemir va fi acela care va fi trimis să realizeze acest act diplomatic.

Plictisită de războaiele cu Turcia, Rusia dorea să se apropie de Franța, care instiga mereu Poarta împotriva Rușilor. La 1737, Antioh Cantemir primi ordin să intre în corespondență, în acest scop, cu ministrul francez Chavigny. După o lungă ezitare, guvernul francez se decise a relua relațiile cu Rusia și poronci ambasadorului dela Londra, dè Cambis, să comunice lui Cantemir că regele Franței ar fi dispus să negocieze o împăcare și să trimeată în Rusia un ambasador dacă și Rusia va face la fel. Răspunsul dela Petersburg veni neîntîzîiat, aducînd numirea la Paris a lui Antioh Cantemir, căruia i se mărea tot odată și salariul. După cîteva zile, dè Cambis comunică lui Antioh scrisoarea ministrului de externe francez, Ar melot, ce-i scriea că regele a rămas foarte mulțămît de numirea pe lingă curtea Franței a lui Cantemir «care este o persoană de origină distinsă și cu multe merite». ¹⁾

1) Cu doi ani înainte de a fi numit ca ambasador al Franței, Antioh făcuse o călătorie la Paris pentru a consulta pe celebrul oculist Gendron. Cu acest prilej el a legat cunoștinți mai mult în lumea savanților și a literaților decît în cea diplomatică. Dar cu tot caracterul discret — îngognito — al primei sale vizite în capitala Franței, zărele pariziene s-au ocupat de el, relevînd inteligența și talentele literare ale diplomatului rus. Așa se explică de ce curtea franceză a primit cu plăcere numirea lui Antioh Cantemir.

Pe vremea aceia destinele politice ale Franței le conducea cardinalul Fleury, un diplomat foarte viclean (deși lipsit de calitățile superioare ale lui Richelieu sau Mazarin) avînd multe asemănări cu vice-cancelarul rus Ostermann. Cu toate că Antioh Cantemir nu mai era un începător în materie de diplomație, totuși îi venea foarte greu, cu caracterul lui sincer și onest, să reziste între două focuri, să gîcească adevăratele intenții ale lui Fleury și să execute ordinele lui Ostermann. Dela Petersburg, el primi instrucții să obție la Paris mediația Franței pentru încheierea păcii între Rusia și aliata sa Austria de o parte, și Turcia de cealaltă. De asemenea, cași la Londra, trebui să solicite titlul împărătesc pentru țarina Rusiei.

La Paris însă, Antioh Cantemir se izbi de politica misterioasă a lui Fleury, care recurse, pentru a întîrzia plecarea ambasadorului francez în Rusia (găsind, probabil, încă prematură reluarea directă a relațiilor cu această țară), la diferite trucuri și intrigi, și împiedică deocamdată prezentarea lui Cantemir la Ludovic XV. Abilul cardinal făcu diplomatului rus obiecția (în fond măgulitoare) că titlul de ministru plenipotențiar, cu care el venise la Paris, n-ar corespunde dorinții regelui de a trimete în Rusia un reprezentant al său cu titlu de ambasador, rang diplomatic mai mare decît cel al lui Antioh Cantemir, silindu-l, pe acesta din urmă, să ceară guvernului său aprobarea calității de mai sus și să amie prezentarea sa la regele Franței.

Dar Ostermann, dorind să închee cit mai curînd pacea cu Turcii, și bănuind că pretențiile Franței ar fi o intrigă personală a lui Antioh Cantemir, îi făcu, în numele țarinei, o aspră muștrare, care-l amări profund, cu atît mai mult că nu izbutea să fie primit de rege, din pricină că guvernul rus refuzase să-i confere titlul cerut de Fleury. Situația lui era într-adevăr penibilă: a sosi la Paris la 8 Septembrie, în calitate de ministru plenipotențiar, și a trăi, fără voia lui, incognito mai mult de 3 luni, până la 23 Decembrie (cînd în sfîrșit reuși să se prezinte regelui), era în orice caz o situație nedemnă de un diplomat și firește putea da naștere la comentarii nefavorabile în lumea politică a Franței. Pe de altă parte, Fleury întîrziea mereu să trimeată un ambasador francez la Petersburg, care nici macar nu fusese numit încă. La insistențele repetate ale lui Antioh, Fleury,

ca să nu dea de bănuț, numi de formă pe marchizul de Vaugrenant care, fiind probabil înțeles cu Fleury, motiva lui Cantemir aminarea plecării sale în Rusia cu cele mai neserioase pretexte, ca frigul, lipsa de bani, etc. În fond vicleanul cardinal nu putea trimite în Rusia pe oricine, știind că acesta va avea de a face cu subtilul Ostermann. Cel mai indicat diplomat francez era marchizul de Chétardie, a cărui prezență, însă, pentru moment era foarte necesară la Viena. Atunci Fleury a născocit farsa cu Vaugrenant, care o iarnă întreagă trecea oficial drept ambasador al Franței la Petersburg, trăind însă la Paris. De aceea, când împrejurările au cerut plecarea urgentă a unui ambasador francez în capitala Rusiei, fu trimis Chétardie, iar Vaugrenant fu «rechemat» fără să fi părăsit Parisul.

Evident, trebuie să-i fi fost foarte greu lui Antioh Cantemir să ducă tratative cu un asemenea diplomat, în fața căruia părea un elev începător.

Dindu-și samă de atmosfera de perfidie și nesinceritate a cercurilor diplomatice dela Paris, și temindu-se mereu ca abili politicieni francezi să nu-l tragă pe șfoară, și mai ales să nu aducă vreo pagubă imperiului și știrbire prestigiului curții rusești, Antioh Cantemir se hotărăște să demisioneze din postul de ambasador, «întrucât, scrie el lui Ostermann, pentru delicatele negocieri actuale și pentru miniștrii de aici, departe de a fi mediocri, se cere mai multă artă și experiență». Fără îndoială că demisia nu i-a fost primită, ci i s-a răspuns să se orienteze «după caracterul miniștrilor și după împrejurări». Cu alte cuvinte i se cerea inițiativă personală și oarecare inventivitate, însușiri care nu formau nota dominantă a caracterului poetului rus.

Când mediația franceză nu făcea niciun progres (fiindcă Franța continua pe ascuns să instige Turcia și chiar Suedia împotriva Rusiei), iar Antioh începea să înțeleagă bine politica fașarnică a lui Fleury, acesta, presupunând că diplomatul Rusiei ar putea să comunice guvernului său atitudinea plină de contradicții a guvernului francez, trimetea la Petersburg scrisori, în care strecura mici plângeri împotriva lui Antioh. «Când se teme, spune Cantemir într-un raport, de plângeri împotriva sa, Fleury le previne cu ale sale».

În același timp însă Fleury era foarte prevenitor și amabil

cu Antioh, și ca să-l măgulească, îl dădea ca model de onestitate și sinceritate altor diplomați.

Lipsit de «calitățile» diplomatice propriu zice (viclenia, abilitatea, inventivitatea, intriga, minciuna, etc.), Antioh Cantemir a știut totuș să se impue în lumea politică a Parisului, grație erudiției, prudenței și inteligenței sale înăscute. Astfel, ca să dăm un exemplu, când ducele Biron s-a grăbit să-i comunice, imediat după moartea țarinei Ana Ioanovna, despre alegerea sa ca regent pe lângă fiul minor al acesteia, Antioh Cantemir, prevăzând că acest uzurpator străin nu va putea fi tolerat de nobilii ruși, îi trimise răspunsul său omagial într-o scrisoare către un prietin, care era rugat s-o trimeată la destinație numai dacă Biron nu va fi răsturnat. Bănuiala lui Antioh s-a adevărit: ducele fu arestat înainte ca scrisoarea să ajungă în minile sale. Și astfel guvernul cel nou nu avu niciun motiv să-l considere pe Cantemir printre partizanii uzurpatorului. Dimpotrivă, Antioh fu înaintat la gradul de consilier tainic și rămase mai departe la postul său.

Cu venirea pe tron a împărătesei Elisabeta Petrovna, Fleury s-a convins că patriotismul în Rusia este puternic, și a trebuit să renunțe la planurile sale de a obliga Rusia să restituie Suediei o parte din teritoriile cucerite de Petru I. Mai mult chiar: nepoata lui Petru cel Mare a cerut categoric să i se recunoască titlul de împărăteasă, refuzând, în caz contrar, să primească pe ambasadorii franceji.

În anul 1740 Antioh Cantemir începe să simtă niște dureri acute la stomah, care se agravează pe zi ce trece. Sănătatea și așa șubredă a poetului se ruinează văzând cu ochii.

Cura de ape minerale dela Aix-la-Chapelle și Plombières, unde se duse în anii 1741 și 1742, nu dădu niciun rezultat.

Istovit de boală, el scrie un lung memoriu la Petersburg, în care imploră pe țarina să-i dea un concediu de patru luni pentru a putea pleca în Italia, avînd nevoie de o climă mai dulce. Acest concediu însă i-a fost aprobat abia la 1744, când era prea tirziu. Aprobarea din ucazul dela 14 Fevruarie 1744 l-a găsit în pat, aproape muribund.

Suferințele lui Antioh Cantemir din ultimele săptămîni au fost mult ușurate de cîțiva prietini devotați (Venuti, Maupertuis), care nu-l lăsau singur niciun ceas.

«Antioh, ne spune biograful Venuti, aștepta moartea cu mult curaj». «Gîndul morții, a spus Cantemir într-o zi, care la început m-a îngrozit, acum mă mîngie, fiindcă mă gîndesc că vine dela cel ce mi-a dat viața».

La 31 Martie 1744, satiricul și diplomatul rus s-a stins din viață la vrîsta de numai 35 de ani.

Gelos de perfecția creației divine, un destin implacabil a osîndit la moarte prematură aproape pe toți marii scriitori ai literaturii rusești (Batiușcov, Pușkin, Lermontov, Belinski, Griboedov, Gogol, Cehov, etc.).

După cuvîntul lăsat de Antioh Cantemir, trupul său fu îmbălsamat și apoi transportat în Rusia, unde fu înmormîntat alături de tatăl său la mănăstirea grecească Sf. Nicolai.

A. Zacordoneș

'Cetatea Moldovei' la București

—1) 'Gînd basarabean', București 1 Dech. 1940 (anul I No. 1)

De mult se simțea la Iași, orașul mișcării legionare, necesitatea unei reviste săptămînale care să trateze probleme de înaltă cultură și care să grupeze în jurul ei pe cei mai pricepuți minuitori de condeiu. Golul acesta s-a gîndit să-l acopere D-1 prof. Gîorge Pascu, pe care-l cunoaștem ca pe un *animator de suflete* și sprijinitor al acestor bune acțiuni, cînd a hotărît să editeze revista 'Cetatea Moldovei'.

Deocamdată au apărut numai două numere, dar ziua bună se cunoaște de dimineață. Vom reveni asupra ei cu altă ocazie. Deocamdată anunțăm cu plăcere apariția ei.

—2) 'Vremea', București 15 Dech. 1940:

Revista D-lui Pascu vrea să devie un factor de moralizare și de naționalizare a vieții ieșene [= ieșene în specie și romine în genere]. Noi îi urăm succes, știind că directorul ei pune în tot ce face *sinceritate și suflet*.

G. P.